

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення лабораторних занять
і організації самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«ГЕОДЕЗІЯ»

Змістовий модуль 5

**Методи створення планово-висотного обґрунтування
топографічних зніманих**

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2024

Методичні рекомендації до проведення лабораторних занять і організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Геодезія». Змістовий модуль 5. Методи створення планово-висотного обґрунтування топографічних зніманих (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. М. А. Кухар. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 51 с.

Укладач канд. техн. наук М. А. Кухар

Рецензент

С. Г. Нестеренко, кандидат технічних наук, доцент кафедри земельного адміністрування та геоінформаційних систем Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою земельного адміністрування та геоінформаційних систем, протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Лабораторна робота № 16 Визначення координат геодезичними засічками	5
Лабораторна робота № 17 Лінійні і комбіновані засічки.....	11
Лабораторна робота № 18 Технічне нівелювання	17
Лабораторна робота № 19 Тригонометричне та теодолітно-тахеометричне нівелювання	35
Список рекомендованих джерел.....	49

ВСТУП

Дисципліна «Геодезія» є нормативною дисципліною професійного спрямування для студентів спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій.

Вона є базовою для подальшого вивчення більш вузьких дисциплін підготовки фахівців цього напрямку.

Методичні рекомендації містять завдання до лабораторних і розрахунково–графічних робіт. До кожної лабораторної роботи наведено рекомендації до виконання завдань з прикладами, а також дається посилання на додаткову літературу для самостійної роботи.

Основним завданням, яке повинно бути вирішено при виконанні лабораторних робіт – є закріплення та використання на практиці теоретичних знань, формування у студентів навичок роботи з планами й картами, вміння читати карту й вирішувати різноманітні завдання, які постають на виробництві перед фахівцями з геодезії, картографії та землеустрою.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 16

ВИЗНАЧЕННЯ КООРДИНАТ ГЕОДЕЗИЧНИМИ ЗАСІЧКАМИ

Мета роботи: навчитись графічним методом представляти та вирішувати кутові засічки.

Обладнання: олівець, ластик, кулькові (гелієві) авторучки двох або трьох кольорів, лінійка, транспортир.

Пояснення до виконання роботи. Якщо Ви бачите в вихідних даних завдання знак «#» – цей знак замінити на номер варіанту за списком при виконанні цього завдання. Завдання виконуються послідовно; вказується текст завдання та формули для розрахунків, якщо вони використовуються; відповіді та розрахунки проводяться за варіантом у виділеному для цього місці – після тексту завдання. Рекомендації до виконання завдань та приклади слугують лише для ознайомлення з особливостями процесу виконання завдань та послідовністю розрахунків цих завдань.

Частина 1

Завдання

1. Ознайомитись з вихідними даними.
2. Визначити координати точки Р аналітично.
3. Визначити координати точки Р графічно.
4. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Вихідні дані для вирішення прямої кутової засічки.

Загальний випадок прямої кутової засічки:

- 1.1. Початкові дані:

$$X_A = 500 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$X_B = 400 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_A = 600 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_B = 500 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}.$$

1.2. Вимірюються кути β_1 і β_2 на двох пунктах з відомими координатами, кожен від свого напрямку з відомим дирекційним кутом (рис. 1).

$$\beta_1 = (70 + \#)^\circ + (1,5 \cdot \#)' = \underline{\hspace{10em}}$$

$$\beta_2 = (30 + \#)^\circ + (1,6 \cdot \#)' = \underline{\hspace{10em}}$$

1.3. Визначувані величини: координати точки Р.

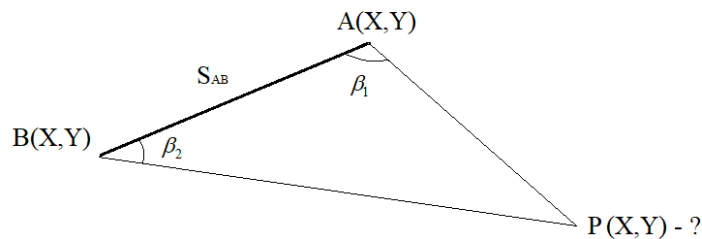

Рисунок 1 – Пряма кутова засічка

2. Пряма кутова засічка – аналітично.

2.1. Розв'язати зворотну задачу між пунктами А і В і визначити дирекційний кут і довжину лінії АВ.

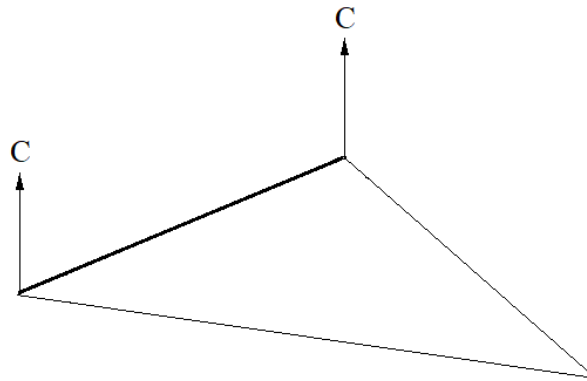
2.2. Обчислити кут при вершині Р.

$$\gamma = 180^0 - (\beta_1 + \beta_2) \tag{1}$$

2.3. Для трикутника АРВ за теоремою синусів обчислити довжини сторін АР (s_1) і ВР (s_2):

$$\frac{S_{AB}}{\sin \gamma} = \frac{S_1}{\sin \beta_2} = \frac{S_2}{\sin \beta_1} \tag{2}$$

2.4. Визначити дирекційні кути ліній AP (α_1) і BP (α_2). Графічно вивести формулу та розрахувати.

2.5. Розв'язується пряма геодезична задача з точки А та з точки В.

2.6. **Контроль:** значення координат у двох випадках повинні бути однакові.

$$X_P^{AP} = X_P^{BP} \quad (3)$$

$$Y_P^{AP} = Y_P^{BP} \quad (4)$$

2.7. Для ознайомлення: для визначення координат у прямій кутовій засічці можуть використовуватися такі формули, виведені на базі рівняння прямої:

$$X_P = X_A + \frac{(Y_B - Y_A) - (X_B - X_A) \cdot \operatorname{tg} \alpha_2}{\operatorname{tg} \alpha_1 - \operatorname{tg} \alpha_2} \quad (5)$$

$$Y_P = Y_A + (X - X_A) \cdot \operatorname{tg} \alpha_1 \quad (6)$$

або можна використовувати формули Юнга:

$$X_P = \frac{X_A \cdot \operatorname{Ctg} \beta_2 + X_B \cdot \operatorname{Ctg} \beta_1 - Y_A + Y_B}{\operatorname{Ctg} \beta_1 + \operatorname{Ctg} \beta_2} \quad (7)$$

$$Y_P = \frac{Y_A \cdot \operatorname{Ctg} \beta_2 + Y_B \cdot \operatorname{Ctg} \beta_1 + X_A - X_B}{\operatorname{Ctg} \beta_1 + \operatorname{Ctg} \beta_2} \quad (8)$$

3. Пряма кутова засічка – графічно.

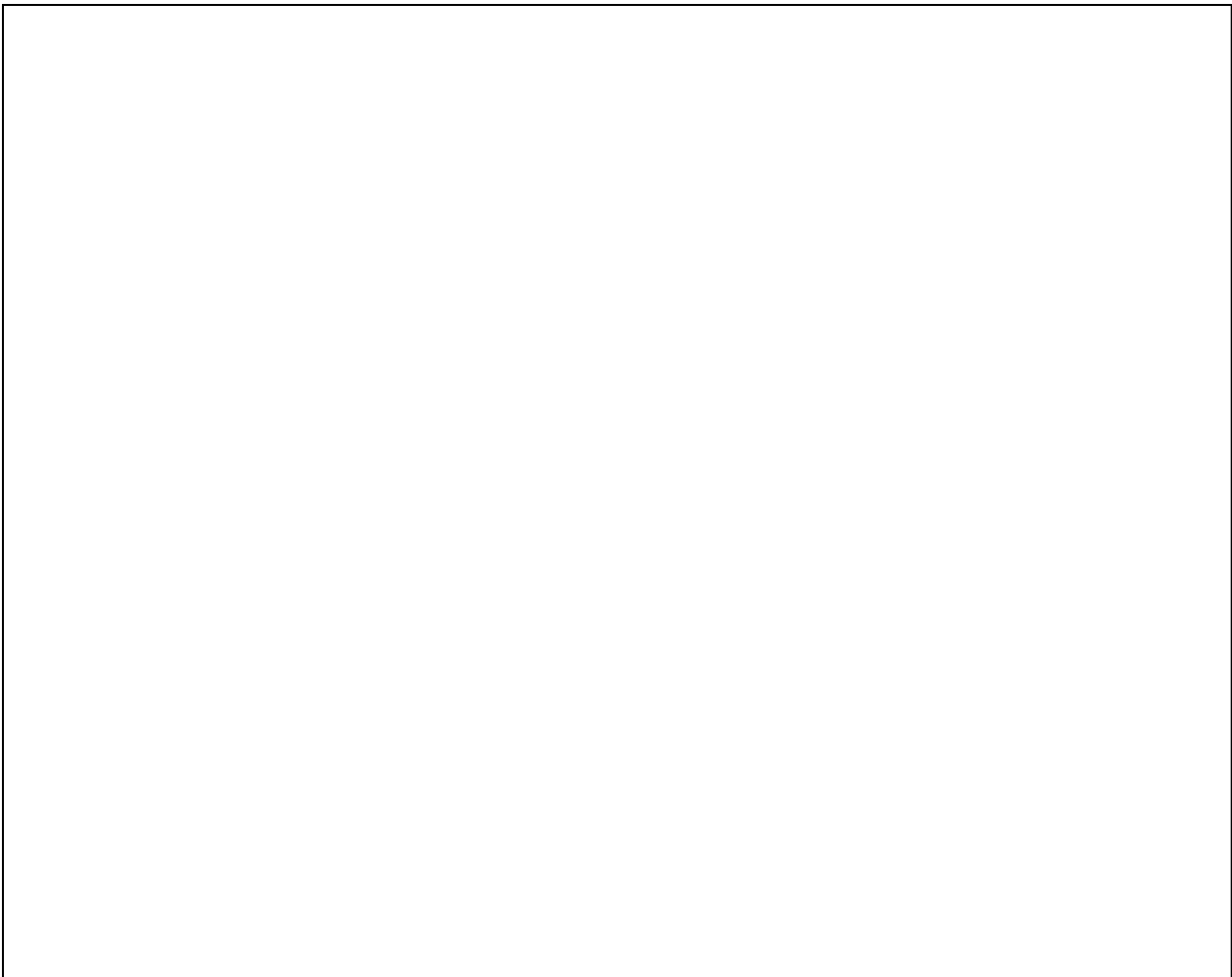
3.1. У роботі буде використано масштаб 1:2 000.

3.2. Сформувати систему координат, де її початок має значення по осі $X = (X_B - 10)$ м (округлене до 10), а значення по осі $Y = (Y_B - 10)$ м (округлене до 10). Нанести позначки через 10 м – по осі $X = (X_A + 10)$ м (округлене до 10), а значення по осі $Y = (Y_A + 10)$ м (округлене до 10).

3.3. Нанести в системі координат точки $A(X, Y)$ та $B(X, Y)$ за координатами.

3.4. За допомогою транспортиру побудувати кути β_1 і β_2 та провести по них лінії від точки А і точки В відповідно. На перетині ліній графічно відобразиться точка Р.

3.5. Графічно визначити координати точки $P(X, Y)$.

Частина 2

Завдання .

1. Ознайомитись з вихідними даними.
2. Визначити координати точки Р.

3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Вихідні дані для вирішення прямої кутової засічки.

Загальний випадок прямої кутової засічки:

1.1. Початкові дані:

$$X_1 = 200 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_1 = 200 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$X_2 = 300 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_2 = 300 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$X_3 = 400 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_3 = 400 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}.$$

1.2. Вимірюються кути β_1 і β_2 на двох пунктах з відомими координатами, кожен від свого напрямку з відомим дирекційним кутом (рис. 2).

$$\beta_1 = (44 + \#)^\circ + (1,7 \cdot \#)' = \underline{\hspace{10em}}$$

$$\beta_2 = (133 + \#)^\circ + (1,6 \cdot \#)' = \underline{\hspace{10em}}$$

1.3. Визначувані величини: координати точки Р .

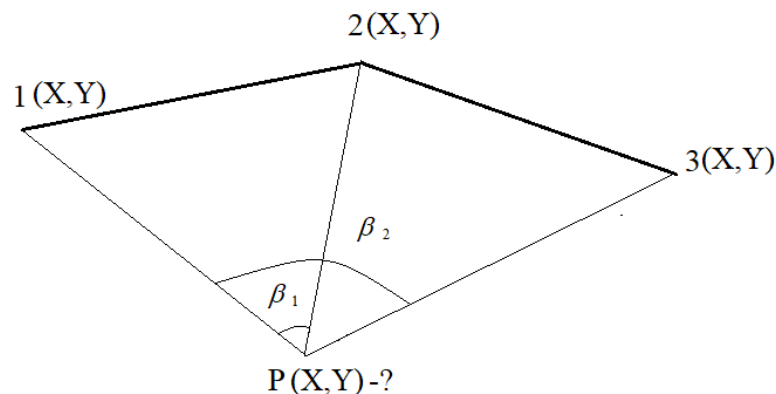

Рисунок 2 – Обернена кутова засічка

2. Розрахунок координат точки Р.

2.1. Визначаємо дирекційний кут за формулою Деламбера.

$$\operatorname{tg} \alpha_{p1} = \frac{(y_2 - y_1) \operatorname{ctg} \beta_1 + (y_1 - y_3) \operatorname{ctg} \beta_2 + (x_3 - x_2)}{(x_2 - x_1) \operatorname{ctg} \beta_1 + (x_1 - x_3) \operatorname{ctg} \beta_2 + (y_3 - y_2)} \quad (9)$$

2.2. Визначаємо тангенс двох останніх дирекційних кутів:

$$\alpha_{p2} = \alpha_{p1} + \beta_1 \quad (10)$$

$$\alpha_{p3} = \alpha_{p1} + \beta_2 \quad (11)$$

2.3. Визначаємо координати точки Р за формулою Гауса:

$$X_p = X_3 + \frac{(X_1 - X_3) \operatorname{tg} \alpha_{p1} - (Y_1 - Y_3)}{\operatorname{tg} \alpha_{p1} - \operatorname{tg} \alpha_{p3}} \quad (12)$$

$$Y_p = Y_3 + (X_p - X_3) \cdot \operatorname{tg} \alpha_{p3} \quad (13)$$

або

$$X_p = X_1 + \frac{(X_1 - X_3) \operatorname{tg} \alpha_{p3} - (Y_1 - Y_3)}{\operatorname{tg} \alpha_{p1} - \operatorname{tg} \alpha_{p3}} \quad (14)$$

$$Y_p = Y_1 + (X_p - X_1) \cdot \operatorname{tg} \alpha_{p1} \quad (15)$$

2.4. *Контроль.*

$$\alpha_{p1} = \operatorname{arctg} \left(\frac{Y_1 - Y_p}{X_1 - X_p} \right) \quad (16)$$

Питання для самоперевірки

1. Що таке засічка?
2. Для чого в геодезії використовується засічка?

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 17

ЛІНІЙНІ І КОМБІНОВАНІ ЗАСІЧКИ

Мета роботи: навчитись визначати та вирішувати лінійні засічки.

Обладнання: олівець, ластик, кулькові (гелієві) авторучки двох або трьох кольорів, лінійка, транспортир.

Пояснення до виконання роботи. Якщо Ви бачите в вихідних даних завдання знак «#» – цей знак замінити на номер варіанту за списком при виконанні цього завдання. Завдання виконуються послідовно; вказується текст завдання та формули для розрахунків, якщо вони використовуються; відповіді та розрахунки проводяться за варіантом у виділеному для цього місці – після тексту завдання. Рекомендації до виконання завдань та приклади слугують лише для ознайомлення з особливостями процесу виконання завдань та послідовністю розрахунків цих завдань.

Завдання:

1. Ознайомитись з вихідними даними.
2. Визначити координати точки Р.
3. Графічне вирішення лінійної засічки для знаходження координат точки Р.
4. Пояснення до вирішення комбінованих засічок.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Вихідні дані для вирішення прямої кутової засічки

- 1.1. Початкові дані:

$$X_A = 420 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$X_B = 350 + 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_A = 410 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}$$

$$Y_B = 320 - 2 \cdot \# + 0,3 \cdot \# = \underline{\hspace{10em}}.$$

1.2. Вимірюються відстані S_1 та S_2 на двох пунктах з відомими координатами, кожен від свого напрямку з відомим дирекційним кутом (рис. 3).

$$S_1 = 117 + \# + 1,5 \cdot \# = \underline{\hspace{2cm}}$$

$$S_2 = 108 + \# + 1,6 \cdot \# = \underline{\hspace{2cm}}$$

1.3. Визначувані величини: координати точки Р .

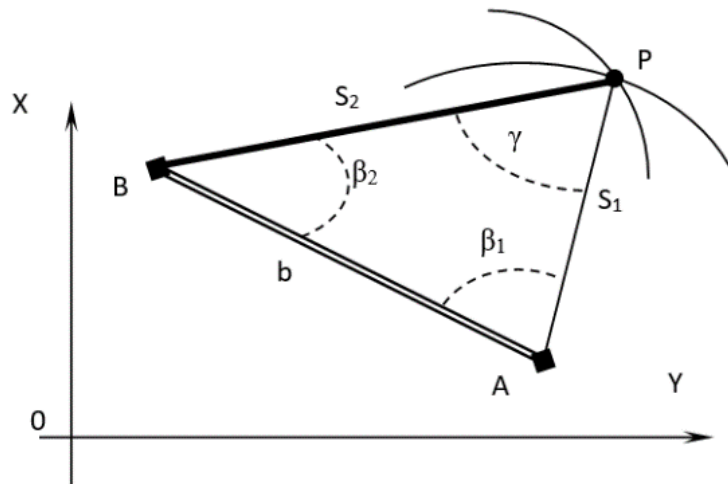

Рисунок 3 – Обернена кутова засічка

2. Визначення координат точки Р – аналітично.

2.1. Обчислюють кути β_1 і β_2 шляхом розв'язання трикутника АВР за теоремою косинусів:

$$S_2^2 = b^2 + S_1^2 - 2 \cdot b \cdot S_1 \cdot \cos \beta_1$$

$$\beta_1 = \arccos\left(\frac{S_2^2 - b^2 - S_1^2}{-2 \cdot b \cdot S_1}\right) \quad (17)$$

$$S_1^2 = b^2 + S_2^2 - 2 \cdot b \cdot S_2 \cdot \cos \beta_2$$

$$\beta_2 = \arccos\left(\frac{S_1^2 - b^2 - S_2^2}{-2 \cdot b \cdot S_2}\right) \quad (18)$$

2.2. Обчислюють кут γ цього ж трикутника:

$$\gamma = 180^\circ - (\beta_1 + \beta_2). \quad (19)$$

2.3. Із розв'язання зворотної геодезичної задачі між точками А і В визначають дирекційний кут α_{AB} лінії АВ та ВА.

$$r_{BA} = \arctg\left(\frac{\Delta y}{\Delta x}\right). \quad (20)$$

$$\alpha_{AB} = \alpha_{BA} \pm 180^0. \quad (21)$$

2.4. Обчислюють дирекційні кути сторін АР і ВР (перед виконанням цього пункту графічно знайти положення точки Р – пункт 3):

– точка Р праворуч від лінії АВ:

$$\alpha_{AP} = \alpha_{AB} + \beta_1, \quad (22)$$

$$\alpha_{BP} = \alpha_{BA} - \beta_2. \quad (23)$$

– точка Р ліворуч від лінії АВ:

$$\alpha_{AP} = \alpha_{AB} - \beta_1, \quad (24)$$

$$\alpha_{BP} = \alpha_{BA} + \beta_2. \quad (25)$$

2.5. Розв'язують прямі геодезичні задачі:

– з пункту А на точку Р:

$$X = X_A + S_1 \cdot \cos \alpha_{AP}, \quad (26)$$

$$Y = Y_A + S_1 \cdot \sin \alpha_{AP} \quad (27)$$

– з пункту В на точку Р:

$$X = X_B + S_2 \cdot \cos \alpha_{BP} \quad (28)$$

$$Y = Y_B + S_2 \cdot \sin \alpha_{BP} \quad (29)$$

6. **Контроль:** розбіжність координат X та Y у двох рішеннях не повинна перевищувати 0,02 м.

7. Похибку положення точки P обчислюють за формулою:

$$M_P = \frac{\sqrt{m_{S_1}^2 + m_{S_2}^2}}{\sin \gamma}, \quad (30)$$

де m_{s_1}, m_{s_2} – середньоквадратичні похибки вимірювання відповідних відстаней,

γ – кут засічки.

3. Лінійна засічка – графічно.

3.1. У роботі буде використано масштаб $1:2\ 000$.

1 мм на плані дорівнює ___ м на місцевості.

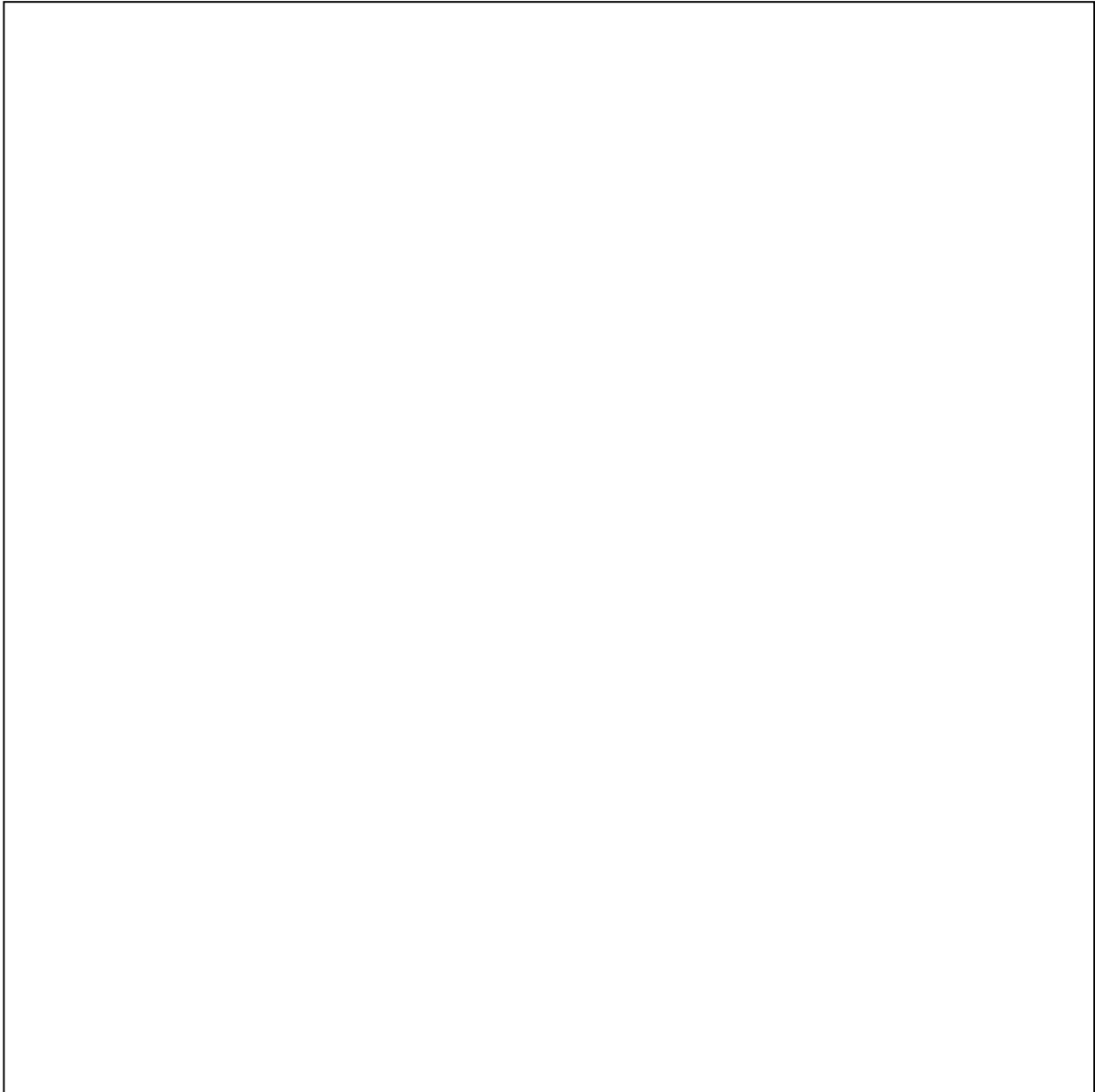
3 м на місцевості дорівнює ___ мм на плані.

3.2. Сформувати систему координат, де її початок має значення по осі $X = (X_B - 10)$ м (округлене до 10), а значення по осі $Y = (Y_B - 10)$ м (округлене до 10). Нанести позначки через 10 м – по осі $X = (X_A + 10)$ м (округлене до 10), а значення по осі $Y = (Y_A + 10)$ м (округлене до 10).

3.3. Нанести в системі координат точки $A(X, Y)$ та $B(X, Y)$ за координатами.

3.4. За допомогою циркуля відкласти лінії AP та AB у масштабі, зробивши циркулем в межах положення точки P штрихи – ці штрихи від двох ліній повинні перетинатись. Точка перетину цих штрихів і буде положенням точки P .

3.5. Графічно визначити координати точки $P(X, Y)$.

4. Комбінована засічка.

У розглянутих способах рішення засічок кількість вимірювань приймалася теоретично мінімальною (два вимірювання). Вона забезпечує отримання результату, але при цьому немає контролю правильності вимірювань.

На практиці для знаходження координат i однієї точки, як правило, виконують не два, а три і більше вимірювань. У цьому випадку з'являється можливість контролю вимірювань i , крім того, підвищується точність рішення задачі. Кожне вимірювання, що вводиться в задачу понад теоретично мінімальну кількість, називають надлишковим. Воно створює одне додаткове рішення.

Геодезичні засічки без надлишкових вимірювань прийнято називати *одноразовими*.

Засічки з надлишковими вимірюваннями називають *багаторазовими*.

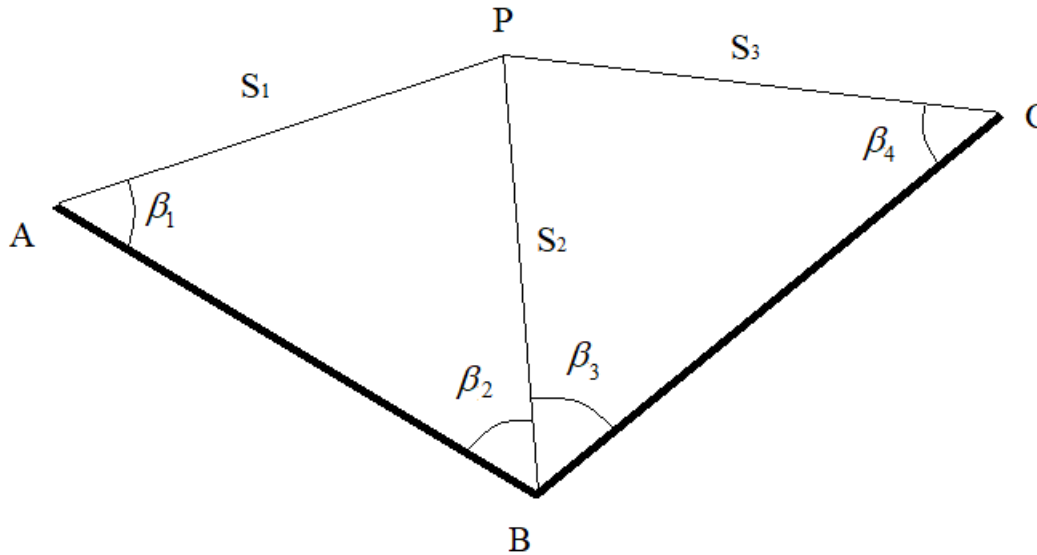

Рисунок 4 – Багаторазова (комбінована) засічка

Наявність надмірних вимірювань дозволяє виконати їх математичну обробку – зрівнювання. Чітке зрівнювання вимірювань у різних геодезичних побудовах виконується на відповідному програмному забезпеченні;

Для ручного обчислення звичайно застосовують нестрогі (спрощені) способи зрівнювання.

Спрощений спосіб зрівнювання якої-небудь багатократної засічки (вимірювань) передбачає:

а) формування і рішення всіх можливих варіантів незалежних одноразових засічок (їх число рівне);

б) обчислення середніх значень координат точки зі всіх одержаних результатів, якщо вони розрізняються між собою на допустиму величину.

Питання для самоперевірки

1. Що таке лінійна засічка?
2. Що таке комбінована засічка?

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 18

ТЕХНІЧНЕ НІВЕЛЮВАННЯ

Мета роботи: навчитись виконувати польові і камеральні роботи з технічного нівелювання у розімкнутому і замкнутому ходах, робити врівноваження систем ходів висотної знімальної основи.

Обладнання: нівелір, нівелірна рейка, штатив, олівець, ластик, кулькові (гелієві) авторучки двох або трьох кольорів.

Пояснення до виконання роботи. Якщо Ви бачите в вихідних даних завдання знак «#» – цей знак замінити на номер варіанту за списком при виконанні цього завдання. Завдання виконуються послідовно; вказується текст завдання та формули для розрахунків, якщо вони використовуються; відповіді та розрахунки проводяться за варіантом у виділеному для цього місці – після тексту завдання. Рекомендації до виконання завдань та приклади слугують лише для ознайомлення з особливостями процесу виконання завдань та послідовністю розрахунків цих завдань.

Частина 1

Завдання:

1. Ознайомитись із вихідними даними.
2. Провести обробку результатів польових вимірювань.
3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Визначити свій варіант згідно зі списком групи. Вихідні дані для проведення камеральних робіт (табл. 1).

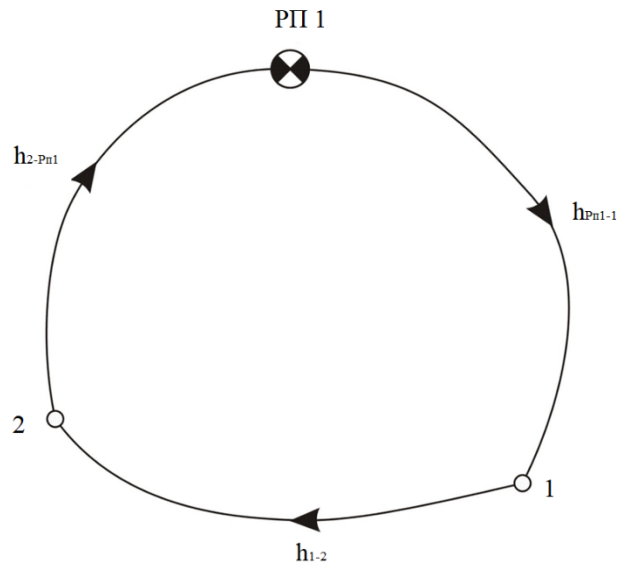

Рисунок 5 – Схема замкнутого нівелірного ходу

Таблиця 1 – Результати польових вимірювань. Вихідні дані

Номер станції	Номер точки (ходу) нівелювання	Відліки з рейок			Висота точки
		задня	передня	проміжна	
	РП1	1028+#			245,312+2·#
		6153+#			
	1		908+#		
			6037+#		
	1	1384+#			
		6169+#			
	2		1671+#		
			6456+#		
	2	1854+#			
		6638+#		2372	
	РП1		1689+#		
			6475+#		

Таблиця 2 – Відомість обчислення висот замкнутого нівелірного ходу

Номер станції	Номер нівелювання	L, м	Відліки з рейок			Перевищення, мм	Середнє перевищення, мм		Горизонт приладу, м	Висоти точок, м
			задня	передня	проміжна					
1	2		3	4	5	6	7	8	9	
1	Рп 1									
		156,2								
	1									
2	1									
		114,1								
	2									
3	2									
		154,2								
	Рп 1									
		424,5								
			ΣZ	$\Sigma П$		$\Sigma 2h$	$\Sigma h_{сер}$	$\Sigma h_{вун}$		

2. Обробка результатів польових вимірювань.

2.1. Записавши в журналі відліки (Z), (Π), обчислюють («п'ятки») (для чого від відліку з червоного боку рейки віднімають відлік з чорного боку цієї ж рейки:

$$(\Pi'ятка) = (Z_{чер}) - (Z_{чор}) \quad (31)$$

$$(\Pi'ятка) = (\Pi_{чер}) - (\Pi_{чор}) \quad (32)$$

Значення «п'ятки» має залишатись постійним і коливатись в межах до 5 мм, що контролює правильність зняття відліків з рейок.

2.2. Значення перевищень h між зв'язуючими точками обчислюють як різницю відліків за задньою і передньою рейками з чорних і червоних боків, тобто:

$$h_{чор} = (Z) - (\Pi) \quad (33)$$

$$h_{чер} = (Z) - (\Pi) \quad (34)$$

Якщо розбіжність між перевищеннями не більша за ± 5 мм, то обчислюють їх середнє значення, яке заокруглюють до цілого числа міліметрів (9). Якщо значення перевищень або «п'яток» відрізняються більше як на ± 5 мм, то всі записи в журналі закреслюють, а вимірювання повторюють. На наступній станції вимірювання, записи і їх контроль виконують у такій самій послідовності.

2.3. Знаходять середнє значення перевищень :

$$h_{ср} = (h_{чор} + h_{чер})/2 \quad (35)$$

Після цього виконують посторінковий контроль та врівноважування нівелірного ходу, як описано в питанні 1 лабораторної роботи 6.

2.4. Виконують **посторінковий контроль** обчислень у журналі технічного нівелювання. Для цього на кожній сторінці журналу знаходять

наступні суми: ΣZ – сума відліків за задньою рейкою; $\Sigma П$ – сума відліків за передньою рейкою; $\Sigma 2h$ – сума перевищень за чорними і червоними боками; $\Sigma h_{сер}$ – сума середніх перевищень. Якщо обчислення виконані правильно, то повинні задовольнятися рівності:

$$\begin{aligned}\Sigma Z - \Sigma П &= \Sigma 2h; \\ \frac{1}{2} \Sigma 2h &= \Sigma h_{сер}.\end{aligned}\tag{36}$$

Розбіжність допускається на 1–2 мм за рахунок округлень.

2.5. При обчисленні середніх перевищень обчислюють суму вимірних перевищень між зв'язуючими точками ходу за формулою:

$$\Sigma h_{вим} = h_1 + h_2 + h_3 + \dots + h_i,\tag{37}$$

де $h_1, h_2, h_3, \dots, h_i$ – вимірні перевищення між зв'язуючими точками;

2.6. Обчислюють теоретичну суму перевищень у ході, коли нівелірний хід замкнений формулою:

$$\Sigma h_{теор} = H_K - H_{П} = 0;\tag{38}$$

2.7. Знаходять нев'язку в нівелірному ході за формулою:

$$f_h = \Sigma h_{вим} - \Sigma h_{теор};\tag{39}$$

2.8. Обчислюють допустиму нев'язку в довгому нівелірному ході технічного нівелювання за формулою (при кількості станцій більше 15 на 1 км):

$$f_{h\ доп} = \pm 50\text{мм}\sqrt{L},\tag{40}$$

2.9. Обчислюють *допустиму нев'язку* в нівелірному ході технічного нівелювання з багатьма точками за формулою (при кількості станцій менше 15 на 1 км):

$$f_{h \text{ доп}} = \pm 5\sqrt{n}, \quad (41)$$

де L – довжина ходу в км;

2.10. Перевіряють, чи виконується нерівність:

$$f_h \leq f_{h \text{ доп}}. \quad (42)$$

Виконання умови (42) означає, що вимірювання виконані з достатньою точністю і нівелірний хід можна урівнювати. У протилежному випадку необхідно перевірити всі обчислення і в разі потреби виконати повторні вимірювання;

2.11. Урівнювання перевищень полягає в розподіленні отриманої нев'язки з протилежним знаком порівну у кожне виміряне перевищення. Ця величина називається **поправкою** g і обчислюється за формулою:

$$g_h = -\frac{f_h}{n}, \quad (43)$$

де n – кількість перевищень у ході.

2.12. Поправки обчислюють з точністю до 1 мм і записують червоним кольором в колонку «середнє перевищення» над значеннями перевищень.

Контроль: сума обчислених поправок повинна дорівнювати нев'язці з протилежним знаком:

$$\sum g_h = -f_h; \quad (44)$$

2.13. Для того щоб отримати *виправлене перевищення* h' , необхідно до виміряного перевищення додати поправку, обчислену за формулою (43), тобто:

$$\begin{aligned}
h'_1 &= h_1 + \mathcal{G}_h; \\
h'_2 &= h_2 + \mathcal{G}_h; \\
\dots\dots\dots \\
h'_i &= h_i + \mathcal{G}_h;
\end{aligned}
\tag{45}$$

2.14. виправлені перевищення записують червоним кольором, під значеннями вимірених перевищень. *Контролем* обчислень є виконання рівності:

$$\sum h'_i = \sum h_{теор} . \tag{46}$$

2.15. Обчислюють *висоти передніх зв'язуючих точок* шляхом алгебраїчного складання висоти задньої точки з виправленим перевищенням:

$$H_{i+1} = H_i + h'_{i,i+1} . \tag{47}$$

Обчислення починають від репера з відомою початковою висотою $H_{П}$. *Контролем* обчислень є отримання висоти кінцевого репера ходу $H_{К}$.

2.16. Висоти *проміжних точок*, обчислюють через горизонт приладу.

Горизонт приладу (ГП) – це віддаль, визначена за прямовисною лінією, від рівневої поверхні до горизонтального променя візування нівеліра, яка обчислюється за формулою:

$$ГП = H_0 + a , \tag{48}$$

де H_0 – висота задньої або передньої зв'язуючої точки на станції;

a – відлік за чорним боком рейки, встановленої на цій точці.

Тоді *висота проміжної точки* обчислюється за формулою:

$$H_{пром} = ГП - c , \tag{49}$$

де c – відлік за чорним боком рейки, встановленої на проміжній точці.

Частина 2

Завдання:

1. Ознайомитись з вихідними даними.
2. Провести обробку результатів польових вимірювань.
3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

Визначити свій варіант згідно зі списком групи. Вихідні дані для проведення камеральних робіт (табл. 3).

Таблиця 3 – Результати польових вимірювань. Вихідні дані

Номер станції	Номер точки (ходу) нівелювання	Відліки з рейок			Висота точки
		задня	передня	проміжна	
	РП1	1028+#			361,234+#
1		6153-#			
	1		0408+#		
			5537-#		
	1	1671+#			
2		6456-#			
	2		1384+#		
			6169-#		
	2	1854+#			
3		6638-#			
	3		1689+#		
			6475-#		
4	3	2020+#			
		7638-#			
	РП2		1525+#		362,789+#
			7145-#		

Таблиця 4 – Відомість обчислення висот замкнутого нівелірного ходу

Номер станції	Номер нівелювання	L, м	Відліки з рейок			Перевищення, мм	Середнє перевищення, мм		Горизонт приладу, м	Висоти точок, м
			задня	передня	проміжна					
1	2		3	4	5	6	7	8	9	
1	Рп 1						2			
		156,2								
	1						125			
2	1						2			
		114,1								
	2						167			
3	2						2			
		154,2								
	3						80			
4	3						1			
		190,2								
	Рп 2						44			
			ΣZ	$\Sigma П$		$\Sigma 2h$	$\Sigma h_{сер}$	$\Sigma h_{вун}$		

3. Обробка результатів польових вимірювань (рис. 6).

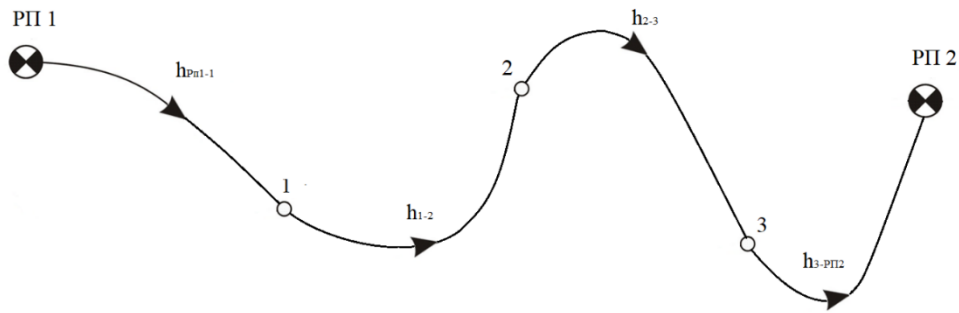

Рисунок 6 – Схема розімкнутого нівелірного ходу

3.1. Записавши в журналі відліки (Z), (P), обчислюють «п'ятки», для чого від відліку з червоного боку рейки віднімають відлік з чорного боку цієї ж рейки:

$$(P'ятка) = (Z_{чер}) - (Z_{чор}) \quad (50)$$

$$(P'ятка) = (P_{чер}) - (P_{чор}) \quad (51)$$

Значення «п'ятки» повинне залишатись постійним і коливатись у межах до 5 мм, що контролює правильність зняття відліків з рейок.

3.2. Значення перевищень h між зв'язуючими точками обчислюють як різницю відліків за задньою і передньою рейками з чорних і червоних боків, тобто:

$$h_{чор} = (Z) - (P) \quad (52)$$

$$h_{чер} = (Z) - (P) \quad (53)$$

Якщо розбіжність між перевищеннями не перевищує ± 5 мм, то обчислюють їхнє середнє значення, яке заокруглюють до цілого числа міліметрів (9). Якщо значення перевищень або «п'яток» відрізняються більше як на ± 5 мм, то всі записи в журналі закреслюють, а вимірювання повторюють. На наступній станції вимірювання записи і їх контроль виконують у такій самій послідовності.

3.3. Знаходять середнє значення перевищень:

$$h_{cp} = (h_{чор} + h_{чер})/2 \quad (54)$$

Після цього виконують посторінковий контроль та врівноважування нівелірного ходу, як описано в питанні 1 лабораторної роботи 6.

3.4. Виконують **посторінковий контроль** обчислень у журналі технічного нівелювання. Для цього *на кожній сторінці журналу* знаходять такі суми: ΣZ – сума відліків за задньою рейкою; $\Sigma П$ – сума відліків за передньою рейкою; $\Sigma 2h$ – сума перевищень за чорними і червоними боками; $\Sigma h_{сер}$ – сума середніх перевищень. Якщо обчислення виконані правильно, то повинні задовольнятися рівності:

$$\begin{aligned} \Sigma Z - \Sigma П &= \Sigma 2h; \\ \frac{1}{2} \Sigma 2h &= \Sigma h_{сер}. \end{aligned} \quad (55)$$

Розбіжність допускається на 1–2 мм за рахунок округлень.

3.5. При обчисленні середніх перевищень обчислюють *суму вимірних перевищень* між зв'язуючими точками ходу за формулою:

$$\Sigma h_{вим} = h_1 + h_2 + h_3 + \dots + h_i, \quad (56)$$

де $h_1, h_2, h_3, \dots, h_i$ – вимірні перевищення між зв'язуючими точками.

3.6. Обчислюють *теоретичну суму перевищень* у ході, коли нівелірний хід розімкнутий, формулою:

$$\Sigma h_{теор} = H_K - H_{П} \quad (57)$$

3.7. Знаходять *нев'язку* в нівелірному ході за формулою:

$$f_h = \Sigma h_{вим} - \Sigma h_{теор} \quad (58)$$

3.8. Обчислюють *допустиму нев'язку* в довгому нівелірному ході технічного нівелювання за формулою (при кількості станцій більше 15 на 1 км):

$$f_{h \text{ доп}} = \pm 50 \text{ мм} \sqrt{L} \quad (59)$$

3.9. Обчислюють *допустиму нев'язку* в нівелірному ході технічного нівелювання з багатьма точками за формулою (при кількості станцій менше 15 на 1 км):

$$f_{h \text{ доп}} = \pm 5 \sqrt{n}, \quad (60)$$

де L – довжина ходу в км.

3.10. Перевіряють чи виконується нерівність:

$$f_h \leq f_{h \text{ доп}}. \quad (61)$$

Виконання умови означає, що вимірювання виконані з достатньою точністю і нівелірний хід можна урівнювати. У протилежному випадку необхідно перевірити всі обчислення і в разі потреби виконати повторні вимірювання;

3.11. Урівнювання перевищень полягає в розподіленні отриманої нев'язки з протилежним знаком порівну у кожне виміряне перевищення. Ця величина називається **поправкою** $\mathcal{G}$ і обчислюється за формулою:

$$\mathcal{G}_h = -\frac{f_h}{n}, \quad (62)$$

де n – кількість перевищень у ході.

3.12. Поправки обчислюють з точністю до 1 мм і записують червоним кольором в колонку «середнє перевищення» над значеннями перевищень.

Контроль: сума обчислених поправок повинна дорівнювати нев'язці з протилежним знаком:

$$\sum \mathcal{G}_h = -f_h \quad (63)$$

3.13. Для того щоб отримати виправлене перевищення h' , необхідно до виміряного перевищення додати поправку, обчислену за формулою (62), тобто:

$$\begin{aligned} h'_1 &= h_1 + \mathcal{G}_h; \\ h'_2 &= h_2 + \mathcal{G}_h; \\ &\dots\dots\dots \\ h'_i &= h_i + \mathcal{G}_h; \end{aligned} \quad (64)$$

3.14. Виправлені перевищення записують червоним кольором, під значеннями вимірних перевищень. *Контролем* обчислень є виконання рівності:

$$\sum h'_i = \sum h_{теор} . \quad (65)$$

3.15. Обчислюють висоти передніх зв'язуючих точок шляхом алгебраїчного складання висоти задньої точки з виправленим перевищенням:

$$H_{i+1} = H_i + h'_{i,i+1} . \quad (66)$$

Обчислення починають від репера з відомою початковою висотою H_{II} . *Контролем* обчислень є отримання висоти кінцевого репера ходу H_K .

3.16. Висоти проміжних точок обчислюють через горизонт приладу. **Горизонт приладу (ГП)** – це віддаль, визначена за прямовисною лінією, від рівневої поверхні до горизонтального променя візування нівеліра, яка обчислюється за формулою:

$$ГП = H_0 + a, \quad (67)$$

де H_0 – висота задньої або передньої зв'язуючої точки на станції;

a – відлік за чорним боком рейки, встановленої на цій точці.

Тоді висота проміжної точки обчислюється за формулою:

$$H_{\text{пром}} = ГП - c, \quad (68)$$

де c – відлік за чорним боком рейки, встановленої на проміжній точці.

Частина 3

Завдання.

1. Ознайомитись з вихідними даними.
2. Провести обробку результатів польових вимірювань.
3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Зрівнювання системи нівелірних ходів з одною вузловою точкою виконують в такій послідовності:

1.1. Складають схему нівелірних ходів (рис.7), нумерують ходи і стрілками показують напрями нівелювання.

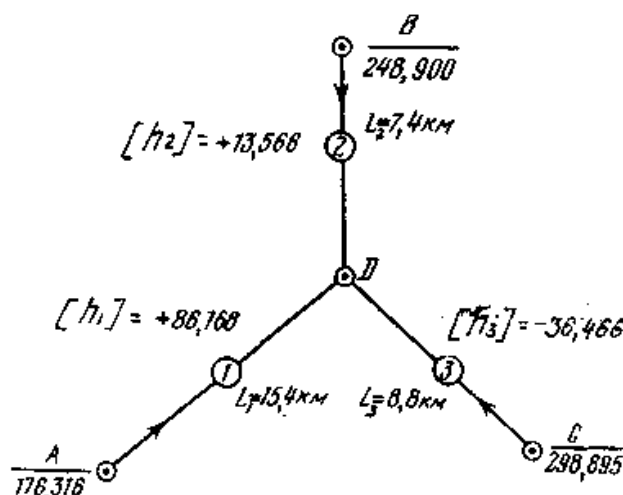

Рисунок 7 – Схема нівелірних ходів з однією вузловою точкою

1.2. На схему виписують суми перевищень по кожному ходу $[h_1]$, $[h_2]$ і $[h_3]$, довжини окремих нівелірних ходів у кілометрах L_1 , L_2 , L_3 та відмітки вихідних точок H_A , H_B і H_C .

1.3. Визначають величини нев'язок у перевищеннях по найбільш коротких ходах, включаючи всі перевищення. Наприклад: від точки А до точки В і від точки В до точки С.

Якщо нев'язки не перевищують допуски чинних інструкцій, то зрівнюють ходи.

$$\begin{array}{lll}
 H_A = 176,316 + 2N_m & H_B = 248,900 + 2N_m & H_C = 298,895 + 2N_m \\
 \sum h_i^1 = [h_1] = +86,168_m & \sum h_i^2 = [h_2] = +13,566_m & \sum h_i^3 = [h_3] = -36,466_m \\
 L_1 = 15,4 + N_{км} & L_2 = 7,4 + N_{км} & L_3 = 8,8 + N_{км}
 \end{array}$$

2. Процес обробки польових вимірювань

2.1. Обчислюють висоти вузлової точки по кожному ходу:

$$\begin{aligned}
 H'_D &= H_A + \sum h_i^1 \\
 H''_D &= H_B + \sum h_i^2 \\
 H'''_D &= H_C + \sum h_i^3
 \end{aligned} \tag{68}$$

і записують їх в графу 2 таблиці 5.

Таблиця 5 – Зрівнювання системи нівелірних ходів з одною вузловою точкою

Показники	H', м	L км	P	ε, мм	εP, мм	ε ² P	V, мм	PV, мм	PV ²
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1									
2									
3									
H ₀									
Σ(εP)/1000Σ(P)									
H _D									
H _D		Σ							

2.2. Ваги ліній обчислюють за формулою

$$P = \frac{C}{n}, \quad (69)$$

де C – постійний коефіцієнт, його беруть кратним 10 і з таким розрахунком, щоб вага лінії, як правило, перебувала в межах від 1 до 10;

n – число штативів у цій лінії. Якщо число штативів на 1 км ходу приблизно однакове для всіх ліній системи, то ваги ліній обчислюють за формулою:

$$P = \frac{C}{L}, \quad (70)$$

де L – довжина лінії у кілометрах.

Ваги (графа 4) обчислено за даними:

$$P_1 = \frac{10}{L_1}; \quad P_2 = \frac{10}{L_2}; \quad P_3 = \frac{10}{L_3} \quad (71)$$

2.3. Беремо найменше значення H_D зі всіх ходів та позначаємо його як H_0 (графа 2).

2.4. Знаходимо відхилення значень висоти точок H_0 від висоти точки H_D всіх ходів (графа 5).

$$\begin{aligned} \varepsilon_1 &= H'_D - H_0 \\ \varepsilon_2 &= H''_D - H_0 \\ \varepsilon_3 &= H'''_D - H_0 \end{aligned} \quad (72)$$

Робимо допоміжні розрахунки та записуємо у графу 6 та 7.

2.5. Обчислюють найімовірніше значення відмітки вузлової точки D два рази, за двома формулами. **Контроль:** результати повинні бути ідентичними (графа 2).

$$H_{д} = \frac{H'_{д}P_1 + H''_{д}P_2 + H'''_{д}P_3}{P_1 + P_2 + P_3} = H_0 + \frac{[\varepsilon P]}{1000[P]} \quad (73)$$

Обчислюють поправки в перевищенні по кожному ходу (графа 8):

$$V_1 = H_{д} - H'_{д}; \quad V_2 = H_{д} - H''_{д}; \quad V_3 = H_{д} - H'''_{д}. \quad (74)$$

Робимо допоміжні розрахунки та записуємо у графу 9 та 10.

2.6. **Контроль.** Точність проміжних вимірювань розраховується за формулою:

$$[PV^2] = [\varepsilon^2 P] - \frac{[\varepsilon P]^2}{[P]} \quad (75)$$

2.7. Виконують оцінку точності. Обчислюють середньоквадратичні помилки:

а) одиниці ваги μ :

$$\mu = \sqrt{\frac{[PV^2]}{n-1}}, \quad (76)$$

де n – число ходів у системі;

б) середньоквадратичну помилку найімовірнішого значення відмітки $H_{д}$

$$M = \frac{\mu}{\sqrt{[P]}} \quad ; \quad (77)$$

в) середньоквадратичну помилку нівелювання на 1 км ходу:

$$m_{км} = \frac{\mu}{\sqrt{C}} \quad (78)$$

2.7. Обчислюють відмітки всіх точок нівелірних ходів.

Для цього кожний хід зрівнюють – як окремий хід між двома твердими реперами. Величини поправок по кожному ходу розподіляють з протилежним знаком пропорційно до довжин секцій у ході.

Питання для самоперевірки

1. Що таке нівелювання?
2. Які особливості визначення висот точок земної поверхні?

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА № 19

ТРИГОНОМЕТРИЧНЕ ТА ТАХЕОМЕТРИЧНЕ НІВЕЛЮВАННЯ

Мета роботи: навчитися виконувати польові і камеральні роботи тригонометричного нівелювання та проводити аналіз точності вимірювань, ознайомитись з методом польових і камеральних робіт теодолітно–тахеометричного нівелювання.

Обладнання: теодоліт, штатив, нівелірна рейка, олівець, ластик, кулькові (гелієві) авторучки двох або трьох кольорів.

Пояснення до виконання роботи. Якщо Ви бачите в вихідних даних завдання знак «#» – цей знак замінити на номер варіанту за списком при виконанні цього завдання. Завдання виконуються послідовно; вказується текст завдання та формули для розрахунків, якщо вони використовуються; відповіді та розрахунки проводяться за варіантом у виділеному для цього місці – після тексту завдання. Рекомендації до виконання завдань та приклади слугують лише для ознайомлення з особливостями процесу виконання завдань та послідовністю розрахунків цих завдань.

Частина 1

Завдання :

1. Ознайомитись із вихідними даними.
2. Провести обробку результатів польових вимірювань.
3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Визначити свій варіант згідно зі списком групи. Вихідні дані для проведення камеральних робіт (табл. 6–7).

1.1. Тригонометричне нівелювання – це визначення перевищення похилим променем візування. Воно виконується за допомогою теодоліта. Для визначення перевищення необхідно виміряти кут нахилу лінії v та відстань D (рис. 8). Тригонометричне нівелювання є менш точним, ніж геометричне, але широко

застосовується при топографічних зніманнях місцевості і при вирішенні різних інженерних задач, оскільки дозволяє швидко визначити перевищення довільних точок на значній відстані.

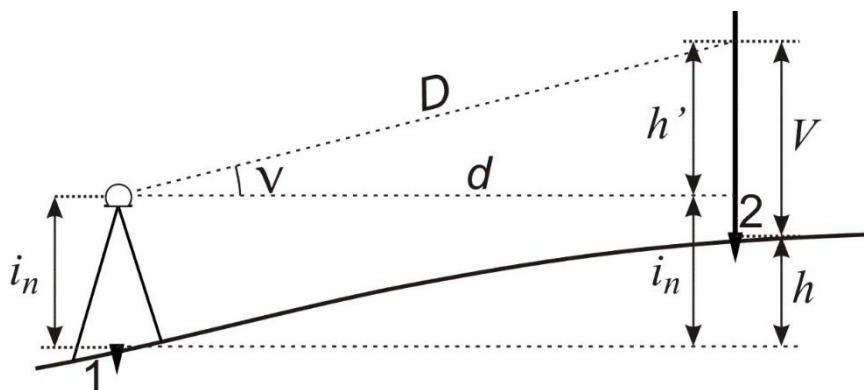

Рисунок 8 – Тригонометричне нівелювання

Таблиця 6 – Вихідні дані для розрахунку МО

Станція	Точка візування	Відліки за ВК		
		(КЛ)	°	'
PP1	1	(КЛ)	3	10+0,1·#
		(КП)	-3	-14+0,1·#
		(КЛ)	5	5+0,1·#
		(КП)	-5	-9+0,1·#

Таблиця 7 – Розрахунок МО

Станція	Точка візування	Відліки за ВК				МО _{сер}	
		(КЛ)	°	'	°	'	
PP1	1	(КЛ)					
		(КП)					
		(КЛ)					
		(КП)					

Таблиця 8 – Вихідні дані для розрахунків у тригонометричному нівелюванні

Станція	Точка візування	Відліки за ВК		Кут нахилу v		$V_{сер}$		Висота приладу i , м	Висота наведення V , мм	Відліки за віддалеміром, мм		Віддаль $D=(\epsilon-n) \times k$, м	$h' = D \cdot \sin v$	$h = h' + i - V$	Висота станції, м	Висота точки, м
		°	'	°	'	°	'			верх	низ					
РР1	1	(КЛ)	3	10+#	(КЛ-МО)				1,64+0,1#	1028	верх	низ			136,836+#	
		(КП)	-3	-10-#+2МО	(МО-КП)						1028+20·#	1028-20·#				
	2	(КЛ)	7	29+#	(КЛ-МО)				1,74+0,1#	1526	верх	низ				
		(КП)	-7	-29-#+2МО	(МО-КП)						1526+10·#	1526-10·#				
	3	(КЛ)	4	28+#	(КЛ-МО)				1,55+0,1#	2005	верх	низ				
		(КП)	-4	-28-#+2МО	(МО-КП)						2005+15·#	2005-15·#				
	4	(КЛ)	1	22+#	(КЛ-МО)				1,68+0,1#	1985	верх	низ				
		(КП)	-1	-22-#+2МО	(МО-КП)						1985+17·#	1985-17·#				
	5	(КЛ)	2	5+#	(КЛ-МО)				1,71+0,1#	1810	верх	низ				
		(КП)	-2	-5-#+2МО	(МО-КП)						1810+22·#	1810-22·#				

Таблиця 9 – Розрахунки у тригонометричному нівелюванні

Станція	Точка візування	Відліки за ВК		Кут нахилу ν		$V_{сер}$		Висота приладу i , м	Висота наведення V , мм	Відліки за віддалеміром, мм		Віддаль $D=(b-n) \times k$, м	$h' = D \cdot \sin \nu$	$h = h' + i - V$	Висота станції, м	Висота точки, м
		°	'	°	'	°	'			верх	низ					
PP1	1	(КЛ)			(КЛ–МО)					верх	низ					
		(КП)			(МО–КП)											
	2	(КЛ)			(КЛ–МО)					верх	низ					
		(КП)			(МО–КП)											
	3	(КЛ)			(КЛ–МО)					верх	низ					
		(КП)			(МО–КП)											
	4	(КЛ)			(КЛ–МО)					верх	низ					
		(КП)			(МО–КП)											
	5	(КЛ)			(КЛ–МО)					верх	низ					
		(КП)			(МО–КП)											

2. Визначення висот.

2.1. Місце нуля MO вертикального круга визначають за відповідними формулами залежно від конструкції теодоліта (див. питання 5 лабораторної роботи 9). Зокрема, для теодоліта 2Т30:

$$MO = \frac{KL + KP}{2}. \quad (79)$$

2.2. Вимірювання вертикальних кутів виконують у послідовності, яку проходили на вже проведених заняттях.

Кількість вимірів залежить від мети знімання. У тахеометрії для знімання рейкових точок досить одноразового вимірювання вертикальних кутів при будь-якому положенні вертикального круга (*нівприйом*). Якщо вертикальні кути вимірюються для приведення до горизонту ліній теодолітного ходу, то необхідно визначати вертикальний кут при двох положеннях вертикального круга (*прийом*).

2.3. Нитковий віддалемір становить сітку ниток, на яку нанесені два додаткових віддалемірних штрихи, зверху і знизу симетрично до її центру. Від відстані між ними залежить величина *коефіцієнта віддалеміра*, який використовується для обчислення відстаней.

Для визначення віддалі нитковим віддалеміром встановлюємо прилад (теодоліт, нівелір) над одним кінцем лінії. На іншому – ставимо рейку і знімаємо за нею відліки за верхнім (v) і нижнім (n) штрихами сітки ниток. Тоді відстань між точками обчислюється за формулами:

– для зорової труби з прямим зображенням:

$$D = (v - n) \times k; \quad (80)$$

– для зорової труби з оберненим зображенням:

$$D = (n - v) \times k, \quad (81)$$

де v і n – відліки за верхнім і нижнім віддалемірними штрихами сітки ниток за рейкою;

k – коефіцієнт віддалеміра, який для теодоліта 2Т30 і нівеліра Н–3 дорівнює 100.

Щоб отримати віддаль D в метрах, відліки v і n у формулах (80) та (81) необхідно підставляти також у метрах.

2.4. Як видно з рисунка 8:

$$h + V = h' + i_n, \quad (82)$$

звідки:

$$h = h' + i_n - V, \quad (83)$$

де i – висота приладу;

V – висота наведення на рейку;

h' та h – відповідно попереднє та кінцеве перевищення.

Потрібне нам *кінцеве перевищення* h дорівнюватиме:

– з використанням горизонтального прокладання d :

$$h = d \times \operatorname{tg} v + i - V; \quad (84)$$

– з використанням похилої віддалі D , визначеної нитковим віддалеміром:

$$h = D \cdot \sin v + i - V. \quad (85)$$

Формули (84) та (85) можна спростити, якщо середню лінію сітки ниток наводити на висоту приладу i , тобто $V=i$, тоді:

$$h' = d \times \operatorname{tg} v \quad \text{або} \quad h' = D \cdot \sin v \quad (86)$$

Висоти H рейкових точок обчислюють за формулою:

$$H = H_{cm} + h, \quad (87)$$

де H_{cm} – висота точки, у якій встановлений теодоліт.

2.5. Горизонтальне прокладання обчислюється на основі віддалемірної віддалі D та кута нахилу ν за формулою (див. питання 2 лабораторної роботи 12):

$$d_i = D_i \times \cos^2 \nu_i. \quad (88)$$

Частина 2

Завдання

1. Ознайомитись із вихідними даними.
2. Провести обробку результатів польових вимірювань.
3. Зробити висновок про проведену роботу.

Рекомендації до виконання завдань.

1. Визначити свій варіант згідно зі списком групи. Вихідні дані для проведення камеральних робіт (табл. 10–11).

1.1. Тригонометричне нівелювання – це визначення перевищення похилим променем візування. Воно виконується за допомогою теодоліта. Для визначення перевищення необхідно виміряти кут нахилу лінії ν та відстань D (рис. 9). Тригонометричне нівелювання є менш точним, ніж геометричне, але широко застосовується при топографічних зніманнях місцевості і при розв'язуванні різних інженерних задач, оскільки дозволяє швидко визначити перевищення довільних точок на значній відстані.

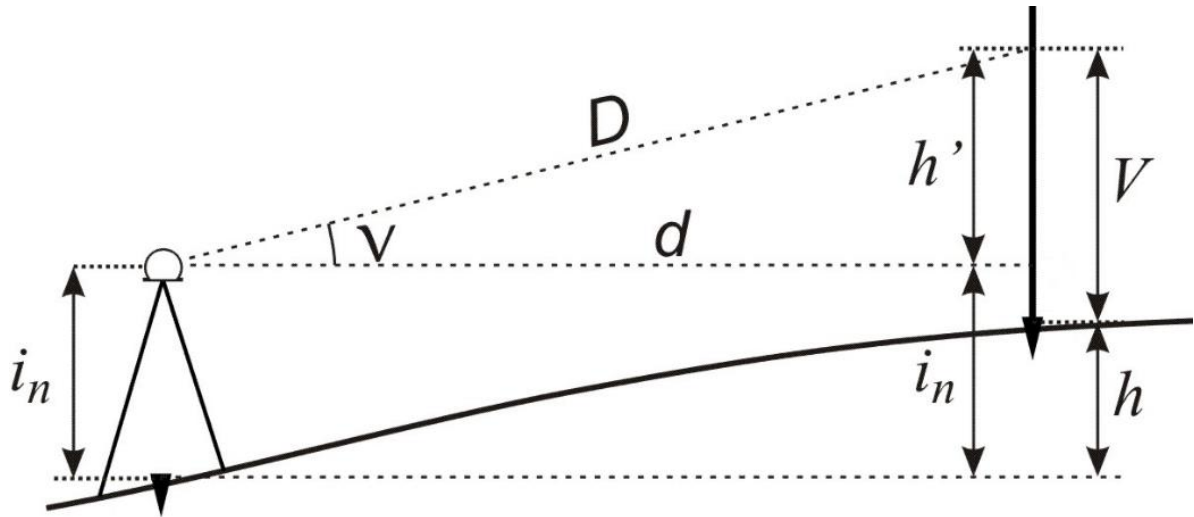

Рисунок 9 – Тригонометричне нівелювання

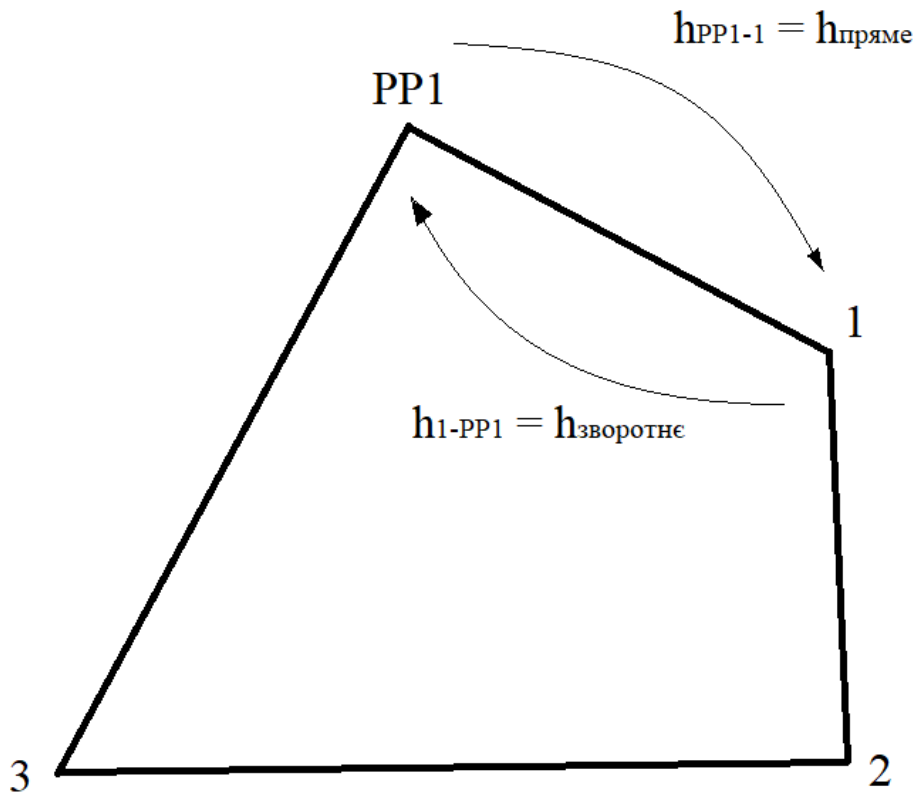

Рисунок 10 – Замкнутий хід тригонометричного нівелювання

Таблиця 10 – Вихідні дані для розрахунків у замкнутому ході тригонометричного нівелювання

Станція	Точка візування	Відлік за КЛ		Кут нахилу ν , КЛ–МО		Висота приладу i , м	Висота наведення V , мм	Відліки за віддалеміром, мм		Віддаль $D=(b-n) \times k$, м	$h_{пр}$	$h_{звор}$	$h_{сер}$	Поправки	$h_{випр}$	Висота станції, м
		о	'	о	'			верх	низ							
PP1	3	1	32,8			1,64	2684	2949+#	2419+#				PP1-1			185,326+8·#
	1	0	-34,1				1785	2015+#	1553+#							
1	PP1	0	31,9			1,74	1564	1796+#	1332+#				1-2			
	2	0	-26,8				1325	1845+#	804+#							
2	1	0	29,1			1,55	2025	2546+#	1504+#				2-3			
	3	1	28,1				1895	2235+#	1555+#							
3	2	-1	-18,1			1,68	1546	1878+#	1206+#				3-PP1			
	PP1	0	-45,3				1358	1519+#	986+#							
													Σ	Σ	Σ	HPP1:

Таблиця 11 – Розрахунки у замкнутому ході тригонометричного нівелювання

Станція	Точка візування	Відлік за КЛ		Кут нахилу v , КЛ-МО		Висота приладу i , м	Висота наведення V , мм	Відліки за віддалеміром, мм		Віддаль $D=(v-n) \times k$, м	$h_{\text{прямє}}$, мм	$h_{\text{зворотнє}}$ мм	$h_{\text{сер}}$ мм	Поправки, мм	h' (виправлені) мм	Висота станції, м
		°	'	°	'			верх	низ							
PP1	3												PP1-1			
	1															
1	PP1												1-2			
	2															
2	1												2-3			
	3															
3	2												3-PP1			
	PP1															
													Σ	Σ	Σ	HPP1:

2. Визначення висот.

2.1. Місце нуля MO вертикального круга визначають за відповідними формулами залежно від конструкції теодоліта, $MO = 0^{\circ}00,2'$.

2.2. Вимірювання вертикальних кутів виконують у послідовності, яку проходили на вже проведених заняттях.

Кількість вимірів залежить від мети знімання. У тахеометрії для знімання рейкових точок досить одноразового вимірювання вертикальних кутів при будь-якому положенні вертикального круга (*півприйом*). Якщо вертикальні кути вимірюють для приведення до горизонту ліній теодолітного ходу, то необхідно визначати вертикальний кут при двох положеннях вертикального круга (*прийом*).

2.3. Нитковий віддалемір становить сітку ниток, на яку нанесені два додаткові віддалемірні штрихи, зверху і знизу симетрично до її центру. Від відстані між ними залежить величина *коефіцієнта віддалеміра*, який використовується для обчислення відстаней.

Для визначення віддалі нитковим віддалеміром встановлюємо прилад (теодоліт, нівелір) над одним кінцем лінії. На іншому – ставимо рейку і знімаємо за нею відліки за верхнім (v) і нижнім (n) штрихами сітки ниток. Тоді відстань між точками обчислюється за формулами:

– для зорової труби з прямим зображенням:

$$D = (v - n) \times k; \quad (89)$$

– для зорової труби з оберненим зображенням:

$$D = (n - v) \times k, \quad (90)$$

де v і n – відліки за верхнім і нижнім віддалемірними штрихами сітки ниток за рейкою;

k – коефіцієнт віддалеміра, який для теодоліта 2Т30 і нівеліра Н–3 дорівнює 100.

2.4. Як видно з рисунка 9, кінцеве перевищення h дорівнюватиме:

– з використанням горизонтального прокладання d :

$$h = d \cdot v + i - V; \quad (91)$$

– з використанням похилої віддалі D , визначеної нитковим віддалеміром:

$$h = D \cdot \sin v + i - V. \quad (92)$$

При знаходженні перевищення у замкнутому тригонометричному ході звертаємо увагу на те, що при його визначенні за напрямком ходу воно називається **прямим**, а при його визначенні в протилежному напрямку ходу воно називається **зворотним** (рис. 10). Пряме і зворотне перевищення відрізняється **знаком**. При визначенні висоти точки ходу за напрямком ходу знаходять середнє перевищення за формулою:

$$h_{\text{сеп}} = \frac{h_{\text{пр}} - h_{\text{звор}}}{2} \quad (93)$$

2.5. Обчислюють *теоретичну суму перевищень* у ході, коли нівелірний хід замкнений, формулою:

$$\sum h_{\text{теор}} = H_K - H_{II} = 0. \quad (94)$$

2.6. Знаходять *нев'язку* в нівелірному ході за формулою:

$$f_h = \sum h_{\text{вим}} - \sum h_{\text{теор}}. \quad (95)$$

2.7. Обчислюють допустиму нев'язку:

$$f_{h \text{ доп}} = \pm 0,04 \sum D / \sqrt{n} \cdot 1000, \quad (96)$$

де L – довжина ходу в км.

2.8. Перевіряють, чи виконується нерівність:

$$f_h \leq f_{h \text{ доп}}. \quad (97)$$

Виконання умови означає, що вимірювання проведено з достатньою точністю і нівелірний хід можна урівнювати. У протилежному випадку необхідно перевірити всі обчислення і в разі потреби виконати повторні вимірювання;

2.9. Урівнювання перевищень полягає в розподіленні отриманої нев'язки з протилежним знаком порівну у кожне виміряне перевищення. Ця величина називається **поправкою** g і обчислюється за формулою:

$$g_h = \frac{-f_h \frac{d_i}{100}}{\sum \frac{d}{100}}, \quad (98)$$

або розподілити порівну між перевищеннями ходу.

2.10. Поправки обчислюють з точністю до 1 мм і записують червоним кольором в колонку «середнє перевищення» над значеннями перевищень.

Контроль: сума обчислених поправок повинна дорівнювати нев'язці з протилежним знаком:

$$\sum g_h = -f_h. \quad (99)$$

2.11. Для того щоб отримати *виправлене перевищення* h' , необхідно до виміряного перевищення додати поправку, тобто:

$$\begin{aligned} h'_1 &= h_1 + \mathcal{G}_h; \\ h'_2 &= h_2 + \mathcal{G}_h; \\ &\dots\dots\dots \\ h'_i &= h_i + \mathcal{G}_h; \end{aligned} \tag{100}$$

2.12. *Виправлені перевищення* записують червоним кольором, під значеннями виміряних перевищень. *Контролем* обчислень є виконання рівності:

$$\sum h'_i = \sum h_{теор} . \tag{101}$$

2.13. Обчислюють *висоти передніх зв'язуючих точок* шляхом алгебраїчного складання висоти задньої точки з виправленим перевищенням:

$$H_{i+1} = H_i + h'_{i,i+1} . \tag{102}$$

Обчислення починають від репера з відомою початковою висотою $H_{П}$. *Контролем* обчислень є отримання висоти кінцевого репера ходу $H_{К}$.

Питання для самоперевірки

1. У чому особливість тригонометричного нівелювання?
2. Які особливості визначення висот точок земної поверхні в тригонометричному нівелюванні?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дистанційний курс на платформі Moodle. Геодезія (Модуль 1 Геодезичні вимірювання) [Електрон. ресурс] / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Харків, 2024. – Режим доступу: <https://dl.kname.edu.ua/course/view.php?id=1732>, вільний (дата звернення: 02.02.2024). – Назва з екрана.
2. Про затвердження Інструкції з топографічного знімання у масштабах 1:5 000, 1:2 000, 1:1 000 та 1:500 [Електрон. ресурс] : Наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті міністрів України. № 56 від 09.04.98. – Електрон. текст. дані. – Київ, 1998. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-98#Text>, вільний (дата звернення: 02.02.2024). – Назва з екрана.
3. Гончаренко О. С. Геодезичне забезпечення землевпорядкування : [Електрон. ресурс] : конспект лекцій / О. С. Гончаренко. – Електрон. текст. дані. – Київ, 2020. – 129 с. – Режим доступу : http://geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/Konspekt_lekcii/Zemlya_Goncharenko.pdf, вільний (дата звернення: 02.02.2024). – Назва з екрана.
4. Калинич І. В. Топографія. Лабораторний практикум / І. В. Калинич, М. Р. Ничвид, І. І. Калинич. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. – 176 с.
5. Рева М. П. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з дисципліни «Геодезія та землевпорядкування» / М. П. Рева, Ю. В. Орешніков. – Дніпропетровськ, 2011. – 39 с.
6. Панчук Ю. М. Лабораторний практикум з інженерної геодезії : навч. посіб. / Ю. М. Панчук, О. Є. Янчук. – Рівне, 2010. – 135 с.
7. Шаульський Д. В. Конспект лекцій з дисципліни «Основи геодезії» (для студентів 1 і 3 курсів денної форми навчання, напряму підготовки 6.060102

«Архітектура» спеціальності «Містобудування») / Д. В. Шаульський ; Харків. нац. акад. міськ. гос-ва. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 55 с.

8. Рева М. П. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з дисципліни «Геодезія та землевпорядкування» / М. П. Рева, Ю. В. Орешніков. – Дніпропетровськ, 2011. – 39 с.

9. Панчук Ю. М. Навчальний посібник. Лабораторний практикум з інженерної геодезії / Ю. М. Панчук, О. Є. Янчук. – Рівне, 2010. – 135 с.

Електронне навчальне видання

Методичні рекомендації
до проведення лабораторних занять
і організації самостійної роботи
із навчальної дисципліни

«ГЕОДЕЗІЯ»
Змістовий модуль 5
Методи створення планово-висотного обґрунтування топографічних
знімів

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій)

Укладач **КУХАР** Максим Анатолійович

Відповідальний за випуск *К. А. Мамонов*
Редактор *М. О. Гаман*
Комп'ютерне верстання *М. А. Кухар*

План 2021, поз. 517М

Підп. до друку 01.04.2024. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 3,1.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.